

УДК 343.133

DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.5.50>**Надія Бублик,**

викладач кафедри кримінального процесу, ад'юнкт

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ОСОБИ, ЩОДО ЯКОЇ ОБВИНУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ БЕЗ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ПІДОЗРУ

У статті здійснено аналіз процесуального статусу особи, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється без повідомлення про підозру. Досліджені гарантії користування правами, передбаченими ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, особою, якій не повідомлено про підозру.

Ключові слова: обвинувальна діяльність, обвинувачений, підозрюваний.

Постановка проблеми. Повідомлення особі про підозру є складною процедурою, яка, до речі, є досить вразливою до зловживань. З одного боку, в умовах залежності підстав повідомлення про підозру від внутрішнього переконання сторони обвинувачення остання може «затягувати» з повідомленням про підозру, здійснюючи про цьому обвинувальну діяльність. З іншого боку, особа може уникати отримання письмового повідомлення про підозру, не даючи тим самим можливості належним чином зафіксувати факт його вручення.

При цьому практика Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд) більш спрощено підходить до розуміння суті та початкового моменту «обвинувачення» в розумінні ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

З огляду на те, що Конвенція є частиною кримінального процесуального законодавства, а практика її застосування Європейським судом, відповідно до ч. 5 ст. 9 КПК України, має використовуватися в перебігу кримінального провадження [1], виникає питання про те, як саме впливає набуття статусу «обвинуваченого» в розумінні Європейського суду на процесуальний статус такої особи у кримінальному провадженні в Україні.

Стан дослідження. Проблемні питання повідомлення про підозру у кримінальному провадженні досліджувалися Ю.П. Аленіним, О.В. Капліною, Л.М. Лобойком, Т. О. Лоскутовим, М.А. Погорецьким, О.Ю. Татаровим та іншими науковцями. Питання трактування Європейським судом терміна «обвинувачення» досліджені у працях О.А. Банчука, В.І. Манукяна та інших. Водночас потребує подальшого дослідження

питання про способи користування правами підозрюваного тією особою, щодо якої обвинувальна діяльність фактично здійснюється, але про підозру їй не повідомлено.

Метою статті є з'ясування питання про те, як впливає набуття статусу «обвинуваченого» в розумінні Європейського суду на процесуальний статус такої особи у кримінальному провадженні в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) притягнення до кримінальної відповідальності як «стадія» кримінального провадження починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення [1].

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України повідомлення про підозру потребує «наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення» [1]. При цьому кримінальне процесуальне законодавство не уточнює, які саме докази є достатніми для підозри.

О.В. Расторгуєв, звертаючи увагу на ідентичність формулювань у повідомленні про підозру та в обвинувальному акті наголошує на проблемності інституту повідомлення про підозру, оскільки є свідчення про зволікання з повідомленням про підозру [2].

Ми погоджуємось із цим твердженням, однак хочемо звернути увагу на окремі об'єктивні чинники, що зумовлюють поширеність практики «затягування» з повідомленням про підозру.

Повідомлення особи про підозру обумовлює початок спливу строків досудового розслідування, які, згідно з ч. 2 ст. 219 КПК

України, не можуть перевищувати двох місяців із дня повідомлення про підозру у вчиненні кримінального проступку, шести місяців із дня повідомлення про підозру у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, дванадцяти місяців із дня повідомлення про підозру у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Саме упродовж цих строків мають бути зібрані докази, на підставі яких може бути прийнято рішення про направлення кримінального провадження до суду з обвинувальним актом (або інше альтернативне рішення). Однак навіть упродовж дванадцяти місяців не завжди можна завершити виконання всіх необхідних слідчих дій. Приміром, в умовах завантаженості експертних установ окремі судово-економічні, комп'ютерно-технічні, будівельно-технічні та інші експертизи тривають по півроку-рік. Але, на відміну від виконання запити про міжнародно-правову допомогу, під час якого досудове розслідування може бути зупинено, КПК України не передбачає можливості зупинення досудового розслідування на час проведення експертизи.

Окремо варто зазначити й те, що з прийняттям КПК України 2012 року суттєво збільшилася питома вага судового контролю на досудовому розслідуванні. Побічним ефектом розширення судового контролю стало надмірне завантаження слідчих суддів, що негативно відобразилося на строках розгляду клопотань.

Варто також враховувати, що повідомлення особі про підозру є вихідним моментом притягнення особи до кримінальної відповідальності. При цьому ст. 372 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачає кримінальну відповідальність за притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності [3], а п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», передбачає право на відшкодування шкоди, завданої внаслідок незаконного повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення [4].

Відповідно до ч. 3 ст. 1191 Цивільного кодексу України держава, відшкодувавши шкоду, завдану посадовою, службовою особою органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, має право зворотної вимоги до цієї особи тільки у разі встановлення в її діях складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду щодо неї, який набрав законної сили [5]. На

нашу думку, затягування з повідомленням про підозру у цих умовах є хоч і неправильним, однак цілком закономірним результатом подібного правового регулювання.

Водночас певна об'єктивність підстав затягування з моментом повідомлення про підозру не знімає питання про дотримання прав особи, щодо якої здійснюється обвинувальна діяльність.

Однією з основних засад кримінального провадження є змагальність сторін. Зазначена засада надає стороні захисту можливість відстоювати свою правову позицію нарівні зі стороною обвинувачення. Для створення належних передумов якісного відстоювання правової позиції стороні захисту надані права як самостійно проводити окремі процесуальні дії, так і клопотати про їх проведення стороною обвинувачення.

Водночас, відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України, стороною захисту у кримінальному провадженні можуть бути такі учасники: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники [1].

Враховуючи, що сторона захисту визначена через перелік носіїв відповідних процесуальних статусів, напрошується висновок, що до моменту набуття одного з даних статусів особа не належить до сторони захисту, а отже, не наділена відповідним переліком прав, обов'язків та відповідальності.

З одного боку, можна припустити, що користуватися цими правами до набуття процесуального статусу, наприклад, підозрюваного немає потреби, оскільки офіційна обвинувальна діяльність не розпочата.

Водночас висновок про можливу причетність певної особи до вчинення злочину є наслідком діяльності сторони обвинувачення щодо збору, оцінки та перевірки доказів. Дуже часто особа, яка надалі набуде процесуальний статус підозрюваного, залучається до кримінального провадження як свідок, або як особа, у приміщенні якої проводиться обшук чи огляд, або як керівник чи інший працівник установи, до якої скеровується запит про надання інформації чи ухвала про тимчасовий доступ до речей і документів тощо. Такі дії також можуть здійснюватися щодо знайомих чи ділових партнерів «потенційного підозрюваного» або контрагентів підприємства, в якому «потенційний підозрюваний» є службовою особою. Тобто у цих випадках особа сприймає таку діяльність як «обвинувальну», хоч і не має процесуального статусу підозрюваного.

У цьому випадку виникає питання про особливості процесуального статусу особи, якій стало відомо, що стосовно неї здійснюється діяльність, що, по суті, є обвинувальною.

З точки зору КПК України така особа формально не є підозрюваним. Однак, як відомо, кримінальне процесуальне законодавство включає в себе не тільки КПК та інші закони України, але й міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 2 ст. 1 КПК України [1]). Одним із таких міжнародних договорів є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), яка ратифікована Законом України від 17.07.1997 [6].

При цьому кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ч. 5 ст. 9 КПК України).

Слід враховувати, що Європейський суд з прав людини застосовує так зване «автономне тлумачення» окремих юридичних понять Конвенції [7, с. 91]. Одним із прикладів автономного тлумачення є розуміння Європейським судом терміна «обвинувачення» в контексті статті 6 Конвенції (Право на справедливий суд). Так, у справі «Deweert v. Belgium» термін «обвинувачення» був визначений як офіційне повідомлення особи компетентним органом державної влади про наявність припущення про те, що цією особою вчинене кримінально каране правопорушення» [8]. Прикладами форм «офіційного повідомлення» Європейським судом були визнані: наявність ордеру на арешт [9], блокування банківських рахунків [10].

У цій публікації ми не будемо детально зупинятися на інших формах офіційних повідомлень про можливу причетність до злочину, оскільки це питання є досить широким та потребує окремого дослідження. У цій публікації ми дослідимо питання про те, яких процесуальних прав та обов'язків набуває особа, якій ще не повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, однак з точки зору Європейського суду з прав людини, щодо неї здійснено обвинувачення в розумінні ст. 6 Конвенції.

Відповідно до ч. 1 ст. 6 Конвенції кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [11].

Виходячи з того, що в українському кримінальному провадженні судовий розгляд щодо

обґрунтованості висунутого кримінального обвинувачення неможливий без попереднього повідомлення про підозру, права на публічний розгляд, незалежність, безсторонність суду тощо не є актуальними для особи, якій про підозру не повідомлялося. Однак право на розумний строк розгляду справи виникає не з моменту початку судового розгляду, а з моменту, коли особі було пред'явлене обвинувачення в розумінні ст. 6 Конвенції. Такий висновок міститься, зокрема, у рішенні «Меріт проти України» [12].

У цьому випадку виникає питання про те, чи наділена особа можливістю впливати на дотримання розумних строків під час проведення досудового розслідування.

Відповідно до ч. 1 ст. 308 КПК України підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи законні інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право оскаржити прокурору вищого рівня недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування [1].

Згідно з п. 16-1 ч. 1 ст. 3 КПК України під терміном «інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування» варто розуміти особу, стосовно якої (в тому числі щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені КПК України [1]. Ця норма є досить прогресивною, однак, на нашу думку, можливість особи, стосовно якої здійснюється обвинувальна діяльність, подавати прокурору скарги на недотримання розумних строків залежить від того, як саме тлумачити зміст терміна «проведення процесуальної дії щодо особи (її майна)».

Новелою вітчизняного законодавства є судовий контроль за продовженням строків у кримінальних провадженнях, в яких жодній особі не повідомлялося про підозру. У цих кримінальних провадженнях строк досудового розслідування продовжується слідчим суддею (ч. 1 ст. 294 КПК України [1]). Однак судовий розгляд клопотання про продовження строків досудового розслідування у даному випадку здійснюється без залучення інших учасників кримінального провадження. Тому особа, щодо якої фактично здійснюється обвинувальна діяльність, не має можливості подавати заперечення проти продовження строків досудового розслідування.

Що стосується положень ч. 2 ст. 6 Конвенції, відповідно до яких кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку [11], то зазначена норма міститься у ст. 62 Конституції України, а також ст. 17 КПК України.

Крім того, згідно з п. б) ч. 3 ст. 6 Конвенції кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право мати час і можливість, необхідні для підготовки свого захисту [11]. Стосовно даного права «обвинуваченого» можна зазначити, що до моменту повідомлення особи про підозру вона є досить обмеженою у користуванні цим правом. Не маючи процесуального статусу підозрюваного, особа не може подавати клопотання про проведення процесуальних дій у порядку ст. 220 КПК України (або ж у задоволенні цих клопотань буде відмовлено за формальними підставами подання їх неналежним учасником). Також, якщо особа не є підозрюваною, вона не уповноважена знайомитися з матеріалами кримінального провадження в порядку ст. 221 КПК України.

Певною мірою брати участь у збиранні доказів невинуватості дозволяє такий інструмент, як адвокатський запит, який надсилається адвокатом, з яким така особа уклала договір про надання правової допомоги. Чинне законодавство України не ставить можливість користування послугами адвоката в залежності від наявності в особи певного процесуального статусу, чим надається можливість користуватися правом, передбаченим п. с) ч. 3 ст. 6 Конвенції, однак тільки в частині отримання правової допомоги. Але оплата цієї правової допомоги покладається на замовника.

Таким чином, кримінальне процесуальне законодавство України надає особі, щодо якої обвинувальна діяльність здійснюється до повідомлення їй про підозру, окремі гарантії реалізації нею прав, що зазначені в ст. 6 Конвенції, однак для повноцінного користування зазначеними правами потребує забезпечення своєчасного повідомлення про підозру.

Водночас, якщо без повідомлення особи про підозру їй було у певний спосіб офіційно повідомлено слідчим чи прокурором про те, що у них є достатні підстави вважати, що ця особа може бути причетною до вчинення злочину, то дана особа хоч і стає обвинуваченою з точки зору ст. 6 Конвенції, однак у кримінальному провадженні вона не набуває процесуального статусу підозрюваного. А тому вона не може користуватися такими правами підозрюваного, як подання клопотань, скарг, заперечень, самостійне проведення процесуальних дій. Ті окремі права, якими користується така особа, є аналогічними тим, що є доступними для будь-якого учасника кримінального провадження.

Також у цій публікації вважаємо за необхідне звернути увагу на інший аспект досліджуваної проблеми. Кримінальне про-

цесуальне законодавство передбачає повідомлення про підозру як обов'язкову умову прийняття певних процесуальних рішень (зупинення досудового розслідування, оголошення особи в розшук, розгляд клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою без участі підозрюваного). У такому випадку, безумовно, особа є обвинуваченою в розумінні ст. 6 Конвенції. Але якщо їй не було повідомлено про підозру у передбаченому КПК України порядку, чинне законодавство не дозволяє її вважати підозрюваним, навіть якщо попередньо щодо неї чи її майна були проведені процесуальні дії, в перебігу яких цій особі було офіційно повідомлено, що вона може бути причетною до вчинення злочину. Наприклад, під час допиту її як свідка ставилися питання про можливу причетність до вчинення злочину, або у житлі такої особи був проведений обшук і в тексті залишеної на видному місці ухвали вказано про її можливу причетність до вчинення злочину.

Висновки

У практиці Європейського суду факт здійснення обвинувальної діяльності стосовно особи (офіційне повідомлення такій особі компетентним органом державної влади про наявність припущення про те, що цією особою вчинене кримінально каране правопорушення) вважається достатнім для того, щоб така особа визнавалася обвинуваченою в розумінні ст. 6 Конвенції. При цьому Європейський суд не вимагає виконання будь-яких додаткових формальностей. Водночас факт визнання особи обвинуваченою не означає автоматичного набуття нею процесуального статусу підозрюваного в кримінальному процесі України. Виходячи з цього, така особа не може користуватися процесуальними правами підозрюваного, а також до неї не можуть бути застосовані ті запобіжні заходи, які потребують попереднього повідомлення особи про підозру.

У цьому напрямі доцільно аналізувати питання про те, які саме дії в кримінальному процесі України можуть трактуватися як такі, що містять офіційне повідомлення особи про наявність припущення про те, що цією особою вчинене кримінальне правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/>
2. Расторгуев О.В. Повідомлення про підозру: проблематика прийняття процесуального рішення в контексті дефектів кримінального процесуального інституту. URL: <https://>

protocol.ua/ua/povidomlennya_pro_pidozru_problematika_priynyattya_protseualnogo_rishennya_v_konteksti_defektiv_kriminalnogo_protseualnogo_institutu_1

3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/>

4. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 01.12.1994 № 266/94 ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80>

5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/>

6. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80>

7. Манукян В.И. Международная защита прав человека: право, прецеденты, комментарии : научно-практическое пособие. Москва: Истина, 2010. 480 с.

8. Девеер против Бельгии (Deweere v. Belgium): Постановление Европейского Суда по правам человека от 27 февраля 1980 года (жалоба № 6903/75) URL: <http://european-court.eu/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/deveer-protiv-belgii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>

9. Неймайстер против Австрии (Neumeister v. Austria): Постановление Европейского Суда по правам человека от 27 июня 1968 года (жалоба № 1936/63). URL: <http://european-court.eu/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/nejmajster-protiv-avstrii-neumeister-v-avstrii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>

10. Функе против Франции (Funke v. France): Постановление Европейского Суда по правам человека от 25 февраля 1993 года (жалоба № 10828/84). URL: <http://european-court.eu/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/funke-protiv-francii-postanovlenie-evropejskogo-suda/>

11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний договір від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

12. Меріт проти України : Рішення Європейського суду з прав людини від 30 березня 2004 року (заява № 66561/01). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_110

В статтє осуцествлен анализ процесуального статусу лица, в отношении которого обвинительная деятельность осуществляется без уведомления о подозрении. Исследованы гарантии пользования правами, предусмотренными ст. 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод, которое не уведомлено о подозрении.

Ключевые слова: обвинительная деятельность, обвиняемый, подозреваемый.

In the article analyzed the procedural status of the person against whom the charge is carried out without notice of suspicion. Analyzed guarantees of using the rights stipulated in art. 6 of the European Convention on Human Rights by a person who has not been notified of suspicion.

Key words: indictment, accused, suspect.